

ЖАРКО КАЛЕЗИЋ, Титоград

НЕКЕ СТРУКТУРНЕ ПРОМЈЕНЕ НА СЕЛУ У БАЗЕНУ СКАДАРСКОГ ЈЕЗЕРА

Прво бих нешто рекао о циљевима, мотивима, које сам имао у виду при изради реферата за овај Симпозијум.

Прије свега треба истаћи да развој црногорског села, а посебно села у равничарском дијелу базена Скадарског језера, обиљежава веома значајне социо-економске промјене. Те су промјене у својим кретањима достигле такав ниво да се данас више не ради о традиционалном селу као функционално затвореном друштвено-економском систему који се садржајно испољава у кругу сеоског атара, при чему самодовољност сеоске англомерације долази до свог пуног израза. Међутим, ипак се не може заобићи историјска димензија развоја јер се дугогодишња интимна повезаност сељака и сеоског друштва са земљом, као јединим извором средстава за егзистенцију у дугогодишњем периоду, значајно одразила на систематизацију и организацију расположиве земљишне територије, изградњу кућа, путева, водних објеката и другог. У условима када су се из рада на земљи хтјеле и у основи могле подмирити све материјалне потребе традиционалне сеоске заједнице и када је натурални карактер производње био доминирајући, а бављење пољопривредном производњом начин живота, земља је била исходиште, друштвене, економске и културне надградње сеоске средине. То је неминовно утицало, а и сада знатним дијелом утиче, на интензитет и правце друштвено-економске трансформације села.

Интензиван друштвено-економски развој у послеријатном периоду створио је услове за отварање села и сеоске привреде према глобалном друштву и његовим укупним социјалним, економским и културним токовима. Развој непољопривредних дјелатности отвара знатне могућности за бављење непољопривредним активностима. Сеоском становништву се на тај начин ства-

ра шанса, посебно омладини, за прелазак на рад у индустрију, терцијалне дјелатности и сл. и истовремено напуштање било села и пољопривредне дјелатности као занимања, било само пољопривредне дјелатности, а остајање да се живи на селу. Тиме започиње снажан процес раслојавања села, његове трансформације која је праћена деаграризацијом, повећањем обима, робности и дохотка пољопривредне производње, као резултат одговарајуће аграрне политике и примјене савремених техничко-технолошких рјешења и производних поступака. Успостављају се шире и дубље друштвене, економске и културне везе на релацији село — град. Пољопривреда постаје све више облик занимања и рада, као и остале привредне гране и области, а губи старо својство начина живота. Село поступно кида и губи оквире и стеге класичног, затвореног изолованог начина живота и рада и прераста у просторну и животну средину која све више омогућава пораст стандарда својих житеља.

Интензитет свих тих процеса испољава се доста наглашено и на подручју села у базену Скадарског језера. Може се чак рећи да неке компоненте у укупном процесу промјена које се на овом подручју дешавају, посебно у области измјена посједовне структуре и промјена у намјени искоришћавања расположивог пољопривредног земљишта, толико су наглашене да имају и одређених нежељених посљедица које се испољавају у постојећој тенденцији развоја.

Анализирајући овом приликом веома сложене структурне промјене на селу у базену Скадарског језера ограничићу се само на нека, по мом мишљењу основна, питања тих промјена, која се прије свега односе на демографска кретања, измјену социоекономске структуре становништва и промјене у посједовној структури.

За рад су коришћени званични статистички подаци и подаци на основи процјене добијени коришћењем познатих методика. Уз то треба додати да су под базеном Скадарског језера, са становишта обухватности, подручја, у овом раду третиране територије општина Титоград и Даниловград.

ОСНОВНЕ ПРОМЈЕНЕ СТРУКТУРЕ СТАНОВНИШТВА

Пораст укупног броја становништва на подручју базена Скадарског језера биљежи особито високу стопу раста. Од 1948. када је ово подручје имало 65.217 становника његов број 1971. године порастао је на 113.869 или укупно становништво увећало се за 75%. Посматрано у односу на Црну Гору, гдје је у истом периоду индекс повећања укупног становништва 40%, произлази да је на анализираном подручју остварени раст био већи за 35 индексних поена. Таква различита кретања у порасту броја становника на два посматрана подручја довела су и

до различитог учешћа становништва базена Скадарског језера у броју становника цијеле Црне Горе. И док је његов удио 1948. године износио 17,3⁰%, то се у 1971. години тај удио попео на 21,4⁰%. Унутар самог региона Скадарског језера веома су се различите, управо супротне, тенденције испољиле у двјема посматраним општинама — Титограду и Даниловграду, које конституишу овај регион. Интересантно је истаћи да је укупан број становника у даниловградској општини 1971. године мањи за 10⁰% од оног броја који је утврђен пописом становништва 1948. године. Таква кретања броја становника у даниловградској општини резултат су углавном миграционих кретања и атипична су кретањима која карактеришу цијели рејон Скадарског базена. Посматрана одвојено титоградска општина је у наведеном периоду увећала становништво за преко 2 пута.

Два су основна разлога за назначено кретање — пораст становништва у базену Скадарског језера. Први је природни прираштај који се карактерише стопом наталитета која опада спорије и стопом морталитета који опада брже него у Црној Гори. Други чинилац који значајније утиче на пораст броја становништва представља миграциона кретања становништва, тј. имиграције које карактеришу титоградску општину и веома су присутне у цијелом послужератном периоду.

Полазећи од познатих методика које се користе у процјени кретања броја становништва може се рећи да данас у базену Скадарског језера живи око 145.000 становника, а да ће их 1990. године бити око 190.000. У томе ће и даље значајну улогу имати миграциона кретања.

За ову анализу од особитог је интереса посматрање становништва према миграционим обиљежјима, посебно досељење у одређено насеље сталног боравка, како у односу на подручје тако и у односу на тип насеља. Подаци пописа становништва 1971. године показују да је те године у титоградској општини било 52,52⁰% становништва које од рођења станује у истом мјесту, док је њих 47,48⁰% или готово половина од укупног броја становништва дошло са других подручја и то из исте општине око 33⁰%, из других црногорских општина највише — око 42⁰% и из других република и покрајина око 24⁰%. Посматрано према типу насеља највише се доселило — око 51⁰% из сеоског, око 12⁰% мјешовитог, а 35⁰% из града. У даниловградској општини ситуација се знатно разликује у односу на титоградску општину, јер се у њој више испољавају емиграциона него имиграциона кретања становништва, отуда је овдје знатно већи проценат — 62,64⁰% становништва које од рођења станује у истом мјесту. У укупној промјени мјеста боравка становника даниловградске општине промјене унутар саме општине биле су у око 49⁰% случајева, из других црногорских општина у ову општину дошло је око 38⁰%, док је из других република и покрајина дошло око 13⁰%. У ок-

виру укупне масе миграната њих око 75% су поријеклом са сеоског подручја око 7% из подручја мјешовитог типа док их је око 18% из градских насеља.

Из изложених података намећу се двије посебно интересантне констатације:

прва, највеће миграционо кретање становништва, посматрано у односу на његово територијално поријекло, испољило се у минулом периоду на релацији: из других црногорских општина према титоградској — 42% миграната и

друга, посматрано према типу насеља, далеко највећи број је становништва села, који је промијенио мјесто боравка, и то: у титоградској општини 51%, а у даниловградској чак 75%.

Наведена миграциона кретања резултат су у првом реду привредног развоја. Сва та кретања имају одраза на измјену социо-економске структуре становништва. У томе су најбитније оне промјене које се дешавају на релацији пољопривредно-непољопривредно становништво, што прате промјене односа код привредно-активних лица. У том дијелу друштвено-економских кретања десиле су се значајне позитивне измјене које су водиле према смањењу пољопривредног становништва. Тако је учешће пољопривредног у укупном становништву 1971. године сведено у титоградској општини на свега 20%, у даниловградској општини на 31%, у Црној Гори на 35%, а у Југославији на 38%. То значи да је пољопривредно становништво у рејону Скадарског базена 1971. године имало удио у укупном становништву од свега 21,6%. Данас се процјењује да ова социјална категорија становништва на подручју титоградске општине у укупном становништву не учествује много више од 10%. Тиме се долази до таквог нивоа удјела пољопривредног становништва и постигнутог степена деаграризације, који говори о релативно привредно развијеном подручју. Теоријска сазнања и постојећа искуства других подручја у вези са кретањима у смањењу пољопривредног становништва испод 10% упозоравају на два момента битна за вођење адекватне политике синхронизованог и уравнотеженог укупног друштвено-економског развоја, посебно у сфери демографских кретања. Први проистиче из сазнања да се процес миграционих кретања на релацији пољопривреда — непољопривредне дјелатности, након достизања 10% пољопривредног становништва, добија знатно блажу тенденцију кретања, и друга, за остварење одговарајућег обима и структуре пољопривредне производње на индивидуалном посједу мора се обезбиједити један од најзначајнијих фактора производње — људски рад, непосредни произвођач за такву производњу. Два назначена момента, а и многи други, упућују на закључак да се у концепирању даљег развоја, не само пољопривреде него и укупне привреде деаграризације на овом подручју, мора прилазити са нешто измијењеним приступом у односу на онај који је био до сада.

Укупан привредни развој довео је до знатне измјене и побољшања у привредној структури подручја. Тиме је створена могућност и пружена шанса привредно-активним лицима, било оним из града или са села, да буду укључена у све области привредне и непривредне дјелатности. Зависно од дјелатности, односно привредне области, у којој су запослени привредно-активни чланови домаћинства, одвијао се процес социо-економског раслојавања домаћинства. Као резултат тог процеса настала су непољопривредна, пољопривредна и мјешовита домаћинства. Све ове три социо-економске категорије домаћинства налазе се у сва три типа насеља: градско, сеоско и мјешовито.

Од укупног броја домаћинства, којих је према попису 1971. године у базену Скадарског језера било 28.038, њих 75% су била непољопривредна, 14% пољопривредна и 11% мјешовита. Ради се о веома повољној социо-економској структури домаћинства овог подручја јер непољопривредна и мјешовита у укупном броју домаћинства учествују са 86%. У Црној Гори та структура је неповољнија јер је учешће непољопривредних домаћинства 64% и мјешовитих 12%, што значи за 10 процентних поена мање него у базену Скадарског језера.

У будућем кретању социо-економске структуре домаћинства на подручју базена Скадарског језера може се очекивати даљи, али нешто успоренији, пад учешћа пољопривредних домаћинства и пораст мјешовитих и непољопривредних. Истовремено ће доћи до повећања старачких домаћинства посебно у оквиру групације пољопривредних домаћинства.

Структура домаћинства у односу на стално мјесто боравка њихових чланова нешто се разликује од социо-економске структуре. Но, и овдје је у базену Скадарског језера највише градских домаћинства — 53%, мање сеоских — 31% и најмање домаћинства у мјешовитим насељима — 16%. У цијелој Црној Гори градских домаћинства има 39%, сеоских више — 45% а учешће домаћинства у мјешовитим насељима је исто као у базену Скадарског језера — 16%. Очекивати је да ће у наредном периоду доћи до пораста посебно градских домаћинства (било преко њихове биолошке репродукције, било преласком мјешовитих и сеоских домаћинства у градска), док ће се код сеоских домаћинства испољити тенденција пада.

Извршена анализа основних социо-економских карактеристика становништва базена Скадарског језера указује да социјално-економска кретања и просторна покретљивост становништва, њихов интензитет, облике и правце одређује структура људских дјелатности, прије свега, као израз степена развијености привреде. Промјене у социјално-економској структури становништва су, према томе, и услов и, истовремено, последица економског развоја. По правилу, овај однос је у директној међусобној зависности: што је бржи интензитет привредног раз-

воја, то је веће напуштање пољопривреде као привредне дјелатности, а и села као мјеста живљења.

Мотиви за одлазак из пољопривреде и села у непољопривредне дјелатности одређеног контингента становништва су вишеструки. Међу њима су најзначајнији:

а) Обезбијећеност услова за непољопривредну производњу у којој се, по правилу, може постићи, прије свега, већа продуктивност рада, а самим тиме виши и стабилнији доходак,

б) Егзистенцијална сигурност која проистиче из спознаје да се укључењем у друштвени сектор привреде, на основу уложеног рада, остварује одређен ниво дохотка — средства за егзистенцију,

в) Општи услови живота у граду обезбјеђују далеко веће могућности за школовање дјеце и њихово запошљање, културнији живот, потпунију здравствену његу и друге предности за удобнији живот и рад које пружа град у односу на село, што је посебно привлачно и представља значајан мотив за одлазак са села и из пољопривреде, поготово омладине.

Миграциона кретања становништва, посматрана у односу на село, могу бити двојака. Први вид је напуштања пољопривреде и села и одлазак у град гдје се становништво укључује у непољопривредне дјелатности, а други представља напуштање пољопривреде као облика професионалног занимања а остајање становништва да живи на селу.

На подручју базена Скадарског језера више су изражене тзв. повремене миграције, тј. напуштање пољопривреде као занимања (о чему говори проценат пољопривредног становништва) него трајне миграције — напуштање села и пољопривредне дјелатности као занимања. Посматрано са становишта пољопривредне производње, значајно је указати на чињеницу да се таквом привредном активношћу у знатној мјери баве и чланови мјешовитих и непољопривредних домаћинстава, који су често запажени робни произвођачи пољопривредних производа посебно ако се ради о повртарској, виноградарској и воћарској производњи. Према томе, у планирању одређеног нивоа и структуре пољопривредне производње треба имати у виду, у наредном периоду све више, могући допринос и ангажовање одговарајућег контингента радне снаге непољопривредних и мјешовитих домаћинстава, оних која располажу земљишним посједом.

ТЕНДЕНЦИЈЕ ПРОМЈЕНА ПОСЛЕДОВНЕ СТРУКТУРЕ

Земљиште, као станиште биљке, из сопствене утробе коришћењем сунчеве топлотне енергије и свјетлости на познатом принципу фотосинтезе, и уз рад човјека, омогућава њен раст и развој. Продукција биљне вегетативне масе обезбјеђује прије свега исхрану животиња а, непосредно или посредно, и самог човјека.

Отуда земља је, истовремено, средство за производњу и услов производње. Ограниченост земљишних површина у њиховој укупној расположивости упућује на особити значај питања њихова власништва. Посједовна и својинска структура у пољопривреди, посебно у условима породичног газдинства, гдје величина земљишне површине у знатној мјери одређује величину производње и дохотка, представља изузетно интересантан садржај анализирања. Познато је да је одређена посједовна структура резултат утицаја склопа чиниоца који, углавном, проистичу из нивоа развијености производних снага одређеног периода и постојећег друштвено-економског система.

Људски прогрес је саткан из квалитативних и квантитативних промјена испољаваних у процесу општег економског развоја који се манифестује преко диференцијације производних дјелатности праћених развојем робне производње. Тај процес неминовно уноси измјене и на селу, у посједовну структуру газдинстава. Испољеност ових процеса и њихов интензитет неједначено се одвијају у појединим земљама и подручјима што је у зависности од присутности фактора који их условљавају.

Међутим, могло би се рећи да, у принципу, са порастом производности по јединици површине и могућности запошљања ван газдинства опада значај земљишне површине као укупног израза економске снаге газдинства. У условима натуралне производње, будући да су структура и обим производње подређени прије свега потребама газдинства, то су и производни циљеви таквог газдинства прилагођени доста ограниченим захтјевима произвођача — власника посједа. Супротно је у условима робне производње када се преко повећаних улагања фактора производње, првенствено рада и средстава, стварају услови за интензивније искоришћавање расположивих земљишних површина. У таквим условима земљиште постаје само један од фактора производње који има ограничено дејство на постизање одређеног нивоа вриједности производње односно дохотка самог домаћинства. То ни у ком случају не значи да величина посједа не представља једно од битних обиљежја газдинства преко кога се могу у значајној мјери анализирати одређена друштвено-економска кретања која се дешавају на селу. Промјене у величини посједа у основи су одраз промјена које настају у социјално-економској структури домаћинства и у већини случајева мотивисане су економским интересом домаћинства.

Вријеме, услови и начин настанка првих сељачких газдинстава у Црној Гори и на овом подручју, као и формирање њихове посједовне структуре недовољно је изучено, чему је један од основних разлога недостајање поузданих података. Ипак се може рећи да је настајање сељачких газдинстава везано за ослобађање од окупатора и распадања феудалног уређења. Зависно од тога, сељачка су се газдинства у подручју базена Скадарског језера на слободном дијелу територије формирала прије, а у

Зети, околини Подгорице и Спужа — након Берлинског конгреса, 1878. године. Но, и поред наведених историјских услова, за стварање сељачких газдинстава послје првог свјетског рата, у знатном дијелу Црне Горе, поред осталог и у Зети и Тузима, затечени су остаци феудалних односа. Црногорска држава је разним законским одредбама, донесеним у оном периоду, поставила одређене односе између феудалца — аге и сељака — чивчије. Ове мјере су и даље задржале плаћање ренте и у натуралном облику, чиме је био практично спријечен прелаз на новчану ренту. На тај начин, успорен је процес продирања робне производње, а самим тим и робноновчаних односа на селу. Наслијеђени феудални остаци у Црној Гори требало је да се ријеше послје 1918. године, тим прије што су овакви односи затечени и у Босни и Херцеговини, Далмацији, Косову и Македонији. Народно вијеће Срба, Хрвата и Словенаца доноси 1919. године Одлуку о укидању феудалних односа и расподјели великих посједа. Одмах затим Министарство аграрне реформе доноси претходне одредбе о укидању феудалних односа путем експропријације великих посједа од 100—500 јутара обрадивог земљишта, зависно од посједовних и економских прилика краја.¹ Међутим, рјешавање аграрне реформе продужило се све до 1931. године. Питање чивчинских односа суштински је ријешено на тај начин што су сви сељаци, који су били у чивчинским односима са агама и беговима, постали слободни сељаци. Земљу су добили бесплатно, а власницима је држава платила одштету. Тиме су створени основни предуслови за развој капиталистичких односа у пољопривреди, тј. развијању робне производње и тржишта.

Основна карактеристика овог периода је ситна својина на земљу, што није капиталистички облик својине. Напротив, капитализам разара ситни облик својине вршећи концентрацију. То је капиталистички пут у стварање робне производње који доводи до класне диференцијације на селу. Производни потенцијали пољопривреде на овом подручју, у том периоду, били су доста ограничени а укупна привредна развијеност била је на ниском нивоу. Неразвијене непољопривредне дјелатности нијесу могле да прихвате аграрни вишак становништва па је овај дио принуђен или да мигрира или да остане на селу. То је проузроковало диобу домаћинстава што је водило ситњењу посједа.

Послје 1945. године, као резултат промјене друштвено-економског система у Југославији, долази до суштинске измјене фактора који утичу на промјену посједовне структуре. Темелите промјене у земљишној својини резултат су реализација аграрне политике чија је прва значајна мјера била аграрна реформа,

¹ Спасоје Меденица, Привредни развитак Црне Горе 1918—1941, Титоград, 1959.

која је реализована на основу Закона о аграрној реформи и колонизацији (23. 08. 1945). Умјесто колективизације свих површина индивидуалног сектора, социјалистички преображај села усмјерен је на постепено подруштљавање пољопривредне производње и претварање земљорадника у удруженог произвођача. Законом о пољопривредном земљишту Фонда општенародне имовине од 1953. земљишни посјед индивидуалних газдинстава ограничен је на 10 ha обрадиве површине. Тим и другим мјерама формиран су одређени производни капацитети друштвеног сектора пољопривреде. Све је то неминовно утицало на измјене у посједовној структури индивидуалног сектора пољопривреде.

Наведени и други чиниоци утицали су на одговарајуће измјене у посједовној структури у базену Скадарског језера. Кретање броја газдинстава на овом подручју испољава значајне осцилације. Посматрано у односу на 1931. годину остварен је њихов пораст све до 1949. Максималан број газдинстава — 12.916 је био 1949. године, на првом послијератном попису пољопривреде који је обављен у послијератној Југославији. У том периоду дошло је до промјена посједовне структуре коју карактерише блага тенденција повећања крупнијих газдинстава. Карактеристично је да је 1949. године било знатно више газдинстава преко 10 ha, иако је њихово учешће од 4% остало исто. Од 1949—1960. године испољава се тенденција постепеног смањења укупног броја газдинстава, јер 1960. има 11.683, што је било нормално и очекивати с обзиром на извршене друштвено-економске промјене на овом подручју. Посебно су биле значајне измјене у структури привреде, чиме су створене повољне могућности за рад сеоског становништва у непољопривредним дјелатностима. У структури газдинстава у анализираном периоду нијесу се десиле значајније промјене чак ни у дужем временском интервалу од 1931. до 1960. године.

Просјечна величина посједа индивидуалних газдинстава у базену Скадарског језера знатно је мања него у цијелој Црној Гори, отуда је нормално очекивати да и структура газдинстава, посматрано у односу на величину посједа, буде неповољнија, јер је учешће малих газдинстава веће. Тако је 1960. године учешће газдинстава до 2 ha 50%, а уколико се овој категорији додају и газдинства од 2—5 ha (чије је учешће 32%), која се могу сврстати у ситна, онда укупно учешће ове двије категорије газдинстава је 82%.

Међутим, у цијелој Црној Гори газдинства до 2 ha учествују са 38% а газдинства 2—5 ha са 30%, односно оба двије категорије газдинстава заједно учествују са 68% у укупном броју газдинстава, што је мање за 14 процентних поена него у рејону Скадарског базена. Ипак производни потенцијал газдинстава у базену Скадарског језера посебно оних која се налазе у равничарском дијелу околине Титограда, уколико се организује производња

оних производа који максимално валоризују постојеће земљишне особине и климатске прилике овог подручја, знатно је изнад економских ефеката који се могу постићи у претежном дијелу Црне Горе. Природни фактори овог подручја омогућавају организовање ране производње (међу најранијим производњама у Југославији) поврћа, воћа и грожђа. У последње вријеме овдје је особито узела маха повртарска производња (паприка, парадајз, бостан и сл.) која обезбјеђује веома висок друштвени производ по јединици површине. Гајењем паприке нпр. са оствареном производњом од 5 вагона по ха, која се сада по правилу постиже, омогућава укупан приход произвођачу у овој години од око 1.000.000 динара. Истина ради се о веома наглашеној радно-интензивној производњи, јер захтијева велико ангажовање живог људског рада па је управо због тога, бар за сада, предодређена за организовање на посједу индивидуалног пољопривредног произвођача. Садашња производња поврћа овог произвођачког рејона креће се на око 5.000 вагона. Рачунајући са просјечном цијеном 20/din/kg коју остварује пољопривредни произвођач произилази да вриједност укупне повртарске производње износи око милијарду (1.000.000.000) дин. Тржишна вриједност те производње пење се на близу 2.000.000.000 дин. Све то указује да се ради о веома значајном пољопривредном произвођачком рејону, посебно у повртарској производњи, који се успјешно укључује на југословенско а све више и на свјетско тржиште.

Природне карактеристике подручја, могућности развоја одређених грана пољопривредне производње, као укупан друштвено-економски развој подручја, имају битан утицај на измјене у посједовној структури индивидуалних газдинстава. Карактеристика је досадашња (а такве тенденције можемо очекивати и у наредном периоду) да ће се наставити процес диобе газдинстава, деаграризација и напуштање села уз истовремени долазак, насељавање становништвом из других подручја Републике или брдско-планинске зоне овог региона. У вези с тим треба посебно указати на проблем диобе газдинстава и доста наглашен процес измјене намјене искоришћавања постојећих површина. Веома је присутна интензивна неурбанизована изградња стамбених зграда, економских објеката и других облика прекатегорисања пољопривредних у непољопривредне површине. Тиме се у знатној мјери нарушава потенцијал постојећег производног капацитета, често, и када то није неопходно. И док на једној страни пољопривредна производња остварује запажене резултате, поготово у појединим зонама унутар равничарског дијела базена (Зета и околина Тузи), уз тенденцију даљег повећања, на другој страни изостаје потребна друштвена брига, законска и друге регулативе које би обезбиједиле да се у неопходан склад доведу битне компоненте укупног друштвено-економског развоја подручја.

Žarko KALEZIĆ

SOME STRUCTURAL CHANGES OF VILLAGE IN LAKE SKADAR'S BASIN

Summary

Intensive socio-economical development in the post-war period in the area of Lake Skadar's basin created the conditions for opening of village and village economy towards the global society and its total social, economical and cultural flows. That way, the village gradually breaks and loses the limits and restraints of classical, closed and isolated way of life and work and it exceeds into a spacial and living environment which enables even more the growth of standard of its inhabitants.

By observation of complex structural changes occurring in village of Lake Skadar's basin, in this paper particularly are analysed the changes relating to demographical movements, changes of socio-economical structure of population and changes in possession structure.

Growth of total number of population on this area in the postwar period notes an extraordinary high rate of increase. In period from 1948 to 1971 total number of inhabitant increased for 75%, what is higher growth for 35 index points than in the area of the entire Montenegro. It is evaluated that about 145,000 of inhabitants live now in this zone and that in 1990 there will be about 190,000. Besides the natural increase in the population the migrations have important influence on such movements in growth of population numerosity. Only around 50% of population in Titograd's community (according to census from 1971) is composed of population living in the same place since birth, while nearly 50% came from the other areas — from the same community 33%, from the other Montenegrin communities the most around 42%, and from the other republics and provinces around 24%. Socio-economical changes positively reflected the change of socio-economical structure of population. So, the participation of agricultural in total population in 1971 was brought down in Titograd's community to only 20%, in Danilovgrad's one to 31%, respectively to 21% in region of Lake Skadar's basin, while the participation of that socio-economical category of population in Montenegro was 35%. It is evaluated that today the agricultural population in Titograd's community does not make much more than 10%.

From the total number of households, which according to census from 1971 there were 28,038 in basin of Lake Skadar, 75% of them were non-agricultural, 14% agricultural and 11% mixed, what is a very favourable socio-economical structure. In future courses further, but somewhat slower fall of participation of agricultural households and growth of mixed and non-agricultural ones may be expected. At the same time, there will be an increase of aged people households, particularly in scope of agricultural groupation.

The structure of households in relation to permanent place of stay of their members somewhat differs from the socio-economical structure. But, it also is relatively favourable, more favourable then in entire Montenegro. In that structure city households have the largest share — 53%, village ones 31%, while there is the least households in mixed settlements — 16%.

Possession structure of agricultural households in the basin of Lake Skadar is the result, like in whole Yugoslavia, of primarily certain regulations originating from the existing political-economical system. By corresponding statute the size of individual farm is limited to 10 hectares of cultivable land surface. Movements of number of households in this area express significant oscillations — in period from 1931 to 1949 the increase from 10,606 to 12,916 was achieved. In 1949 maximum number of farms in this area was recorded and after that there is a gradual fall of their number, so that in 1960 there were 11,683 of them, what means that there were still more than in 1931.

Average size of possession of individual farms in basin of Lake Skadar is significantly smaller than in entire Montenegro, although their productive capability, due to known natural factors, especially in the plainfield part, is far bigger. In total number of farms in 1960 the farms of size to 2 hectares participate with 50%, and the farms of 2—5 hectares with 32%, or both categories of farms, which can be counted in small farms, participate with 82%, what depicts the unfavourable possession structure of individual farms in the area of Lake Skadar's basin.